

JONATHAN CULLER

ΑΠΟΔΟΜΗΣΗ

θεωρία και κριτική μετά το δομισμό

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος του μεταφραστή.....	vii
Προλογικό σημείωμα για την ελληνική έκδοση	xix
Πρόλογος.....	xxv
Εισαγωγή.....	1
1. Αναγνώστες και Ανάγνωση.....	25
Νέες περιπέτειες.....	25
Διαβάζοντας ως γυναίκα	47
Αναγνωστικές ιστορίες	85
2. Αποδόμηση.....	119
Γραφή και λογοκεντρισμός	126
Νόημα και επαναληπτικότητα.....	161
Μοσχεύματα και μολιιάσματα	203
Θεσμοί και ανατροπές	241
Κριτικές επιπτώσεις.....	283
3. Αποδομητική Κριτική.....	363
Βιβλιογραφία	459
Ευρετήριο ονομάτων	493
Ευρετήριο εννοιών	501

2

Αποδόμηση

Η αποδόμηση έχει κατά καιρούς παρουσιαστεί ως φιλοσοφική τοποθέτηση, ως πολιτική ή διανοητική στρατηγική και ως τρόπος ανάγνωσης. Όσοι σπουδάζουν λογοτεχνία ή θεωρία της λογοτεχνίας σίγουρα ενδιαφέρονται περισσότερο για τη σημασία της ως αναγνωστικής ή ερμηνευτικής μεθόδου· αν όμως σκοπεύουμε να περιγράψουμε και να αξιολογήσουμε την αποδομητική πρακτική στις λογοτεχνικές σπουδές, κάτι τέτοιο θα ακούσε για να ξεκινήσουμε από αλλού: από την αποδόμηση ως φιλοσοφική στρατηγική¹. Ίσως θα έπρεπε να πούμε, για μεγαλύτερη ακρίβεια, ότι θα ξεκινήσουμε από την αποδόμηση ως στρατηγική στο εσωτερικό της φιλοσοφίας και ως στρατηγική για την ενασχόληση με τη φιλοσοφία, δεδομένου ότι η αποδομητική πρακτική φιλοδοξεί τόσο να γίνει μια ισχυρή τάση στο εσωτερικό της φιλοσοφίας, όσο και να συντελέσει σε μια μετατόπιση των κυρίαρχων φιλοσοφικών κατηγοριών ή εγχειρημάτων. Ο Derrida περιγράφει «μια γενική στρατηγική της αποδόμησης» («une stratégie générale de la

1. Δεν θα επιχειρήσω να διερευνήσω τη σχέση της ντερινταϊκής αποδόμησης με το έργο του Hegel, του Nietzsche, του Husserl και του Heidegger. Η εισαγωγή της Gayatri Spivak στην αγγλική μετάφραση του *De la grammatologie / Περί γραμματολογίας* προσφέρει πολλές χρήσιμες πληροφορίες. Βλ. επίσης και το «Deconstruction as Criticism» / «Η αποδόμηση ως κριτική» του Rodolphe Gashé.

déconstruction») ως εξής: «Στο πλαίσιο μιας παραδοσιακής φιλοσοφικής αντίθεσης, δεν έχουμε δύο αντίπαλους όρους που συνυπάρχουν ειρηνικά, αλλά μια βίαιη ιεράρχησή τους. Ένας από αυτούς τους όρους κυριαρχεί πάνω στον άλλο (αξιολογικά, λογικά, κ.λπ.) και καταλαμβάνει την ισχυρότερη θέση. Αποδομώ την αντίθεση σημαίνει, πάνω απ' όλα, αντιστρέφω αυτή την ιεραρχία» (*Positions/Θέσεις*, σσ. 56-57).

Πρόκειται για ένα αναγκαίο βήμα, που δεν είναι όμως τίποτε παραπάνω από ένα βήμα. Η αποδόμηση πρέπει, συνεχίζει ο Derrida, «μέσω μιας διπλής χειρονομίας, μιας διπλής επιστήμης, μιας διπλής γραφής, να καταφέρει στην πράξη να *αντιστρέψει* την κλασική αντίθεση και να *μετακινήσει* γενικά το σύστημα. Μόνο υπ' αυτές τις συνθήκες η αποδόμηση θα μας παράσχει τα μέσα για να *παρέμβουμε* στο πεδίο των αντιθέσεων που η ίδια αμφισβητεί, το οποίο είναι μεταξύ άλλων και πεδίο μη διαλογικών δυνάμεων» (*Marges/Περιθώρια*, σ. 392). Αυτός που ασκεί την αποδόμηση δουλεύει μέσα στο πλαίσιο ενός συστήματος, αλλά με στόχο να το διεμβολίσει.

Να και μια άλλη διατύπωση: «“Αποδομώ” τη φιλοσοφία σημαίνει, επομένως, πραγματεύομαι τη δομημένη γενεαλογία των εννοιών της με τον πλέον σχολαστικό και ενδογενή τρόπο και ταυτόχρονα καθορίζω, από μια συγκεκριμένη εξωτερική προοπτική που η ίδια η φιλοσοφία δεν μπορεί να κατονομάσει ή να περιγράψει, αυτό που μια τέτοια ιστορία μπορεί να έχει συγκαλύψει ή αποκλείσει, καθώς συγκροτείται ως ιστορία μέσα από αυτό τον αποκλεισμό στον οποίο εντοπίζεται και το διακύβευμά της» (*Θέσεις*, σ. 15).

Σε αυτές τις διατυπώσεις θα προσθέσουμε και άλλη μία: αποδομώ ένα λόγο σημαίνει δείχνω πώς αυτός υποσκάπτει τη φιλο-

σοφία την οποία ασπάζεται ή τις ιεραρχικές αντιθέσεις από τις οποίες εξαρτάται, εντοπίζοντας στο κείμενο τους ρητορικούς χειρισμούς που παράγουν το υποτιθέμενο πεδίο της επιχειρηματολογίας, τη βασική έννοια ή παραδοχή. Αυτές οι περιγραφές της αποδόμησης διαφέρουν ως προς το σημείο στο οποίο δίνουν έμφαση. Για να δούμε με ποιο τρόπο οι χειρισμοί που προτείνονται μπορεί να συγκλίνουν στην πράξη, ας εξετάσουμε μια περίπτωση που προσφέρεται για μια σύντομη παρουσίαση, τη ντισεϊκή αποδόμηση της αιτιότητας.

Η αιτιότητα αποτελεί τη βασική αρχή του σύμπαντός μας. Δεν θα μπορούσαμε να ζούμε και να σκεφτόμαστε όπως ζούμε και σκεφτόμαστε, χωρίς να θεωρούμε δεδομένο ότι κάθε γεγονός προκαλεί ένα άλλο, ότι οι αιτίες παράγουν αποτελέσματα. Η αρχή της αιτιότητας επιβεβαιώνει τη λογική και χρονική προτεραιότητα της αιτίας επί του αποτελέσματος. Αλλά, όπως υποστηρίζει ο Nietzsche στα σπαράγματα του *Η θέληση για ισχύ* (*The Will to Power*), η ίδια η έννοια της αιτιακής δομής δεν είναι δεδομένη, αλλά μάλλον αποτελεί το προϊόν ενός ειδικού τροπολογικού ή ρητορικού χειρισμού, μια *chronologische Umdrehung* ή χρονολογική αναστροφή. Ας υποθέσουμε ότι αισθανόμαστε έναν πόνο. Αυτό μας κάνει να αναζητήσουμε μια αιτία και να υποψιαστούμε, ενδεχομένως, ότι φταίει μια καρφίτσα, οπότε συνδέουμε το ένα με το άλλο και αντιστρέφουμε τη σειρά με την οποία αυτά εμφανίζονται και περιέχονται στην αντίληψή μας (*πόνος-καρφίτσα*), προκειμένου να συγκροτήσουμε μια αιτιακή σειρά (*καρφίτσα-πόνος*). «Το σπάραγμα του εξωτερικού κόσμου το οποίο αντιλαμβανόμαστε έπεται του αποτελέσματος που αυτό προκάλεσε επάνω μας και προβάλλεται εκ των υστέρ-

ρων ως η “αιτία” του. Στη φαινομενολογία του “εσωτερικού κόσμου” αντιστρέφουμε τη χρονολογική σειρά αιτίας και αποτελέσματος. Το βασικό στοιχείο της “εσωτερικής εμπειρίας” είναι ότι φανταζόμαστε την αιτία αφού το αποτέλεσμα έχει ήδη συμβεί» (*Werke/Erga*, τ. 3, σ. 804). Το αιτιακό σχήμα παράγεται με μετωνυμία ή μετάληψη (υποκατάσταση της αιτίας με το αποτέλεσμα): δεν αποτελεί μια αδιαμφισβήτητη βάση, αλλά το προϊόν ενός τροπολογικού χειρισμού.

Ας γίνουμε όσο το δυνατόν σαφέστεροι σχετικά με όσα αυτό το απλό παράδειγμα αφήνει να εννοηθούν. Πρώτον, δεν μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η αρχή της αιτιότητας είναι αβάσιμη και ότι θα πρέπει να απορριφθεί. Αντίθετα, η ίδια η αποδόμηση στηρίζεται στην έννοια της αιτίας: η εμπειρία του πόνου, υποστηρίζει, προκαλεί την ανακάλυψη της βελόνας, άρα προκαλεί την παραγωγή μιας αιτίας. Για να αποδομήσουμε την αιτιότητα, πρέπει να χρησιμοποιήσουμε την έννοια της αιτίας και να την εφαρμόσουμε στην ίδια την αιτιότητα. Η αποδόμηση δεν αναφέρεται σε καμιά υπερκείμενη λογική αρχή και σε καμιά ανώτερη λογική γενικότερα, αλλά χρησιμοποιεί την ίδια την αρχή την οποία αποδομεί. Η έννοια της αιτιότητας δεν αποτελεί ένα λάθος που η φιλοσοφία θα μπορούσε ή θα έπρεπε να έχει αποφύγει, αντίθετα είναι αναγκαία τόσο για την αποδομητική επιχειρηματολογία όσο και για άλλου είδους επιχειρηματολογίες.

Δεύτερον, η αποδόμηση της αιτιότητας δεν ταυτίζεται με το σκεπτικιστικό επίχειρημα του Hume, αν και διαθέτουν κάτι κοινό. Όταν διερευνούμε αιτιακές ακολουθίες, υποστηρίζει ο Hume στην *Πραγματεία περί της ανθρωπίνης φύσεως* (*Treatise of Human Nature*), δεν ανακαλύπτουμε τίποτε άλλο παρά μόνο σχέσεις γειτ-

νίασης και χρονικής διαδοχής. Στο βαθμό που «αιτιότητα» σημαίνει κάτι παραπάνω από γειτνίαση και διαδοχή, είναι κάτι που δεν μπορεί ποτέ να αποδειχτεί. Όταν λέμε ότι ένα πράγμα προκαλεί κάποιιο άλλο, έχουμε στην πραγματικότητα βιώσει την εμπειρία «ότι παρόμοια αντικείμενα καταλαμβάνουν θέσεις σε παρόμοιες σχέσεις γειτνίασης και διαδοχής» (σσ. i, iii, vi). Έτσι, από τη μία μεριά η αποδόμηση αμφισβητεί την αιτιότητα και από την άλλη, με μια διαφορετική κίνηση, χρησιμοποιεί την έννοια της αιτίας στην επιχειρηματολογία της. Αν η «αιτία» είναι μια ερμηνεία της γειτνίασης και της διαδοχής, τότε ο πόνος μπορεί να αποτελεί την αιτία με την έννοια ότι μπορεί να προηγείται στην ακολουθία της εμπειρίας². Αυτή η διπλή διαδικασία στο πλαίσιο της οποίας έννοιες και παραδοχές ταυτόχρονα χρησιμοποιούνται συστηματικά και υπονομεύονται κάνει τον κριτικό να επιλέγει όχι τη θέση της σκεπτικιστικής αποστασιοποίησης, αλλά αυτή της αδικαιολόγητης ανάμειξης, καθώς επιβεβαιώνει την αναγκαιότητα της αιτιό-

2. Θα μπορούσαμε να προβάλουμε την αντίρρηση ότι κάποτε συμβαίνει να παρατηρούμε πρώτα την αιτία και μετά το αποτέλεσμα: βλέπουμε μια μπάλα του μπέιζμπολ να κατευθύνεται στο παράθυρο και έπειτα γινόμαστε μάρτυρες ενός τζαμιού που σπάει. Ο Nietzsche θα αντέτεινε ότι μόνο η εμπειρία ή η προσδοκία του αποτελέσματος μας καθιστά ικανούς να αναγνωρίσουμε το υπό συζήτηση φαινόμενο ως μια (δυνατή) αιτία· αλλά σε κάθε γεγονός, η *δυνατότητα* μιας ανεστραμμένης χρονικής σχέσης αρκεί για να κάνει το αιτιακό σχήμα να καταρρέυσει, αμφισβητώντας τη δυνατότητά μας να συναγάγουμε αιτιακές σχέσεις από τις αντίστοιχες χρονικές. Για περαιτέρω εξέταση αυτής της νιτσεϊκής αποδόμησης, βλ. DE MAN Paul, *Αλληγορίες της ανάγνωσης*, σσ. 107-110. Για μια πιο εκτεταμένη εξέταση ενός άλλου παραδείγματος, του τρόπου με τον οποίο ο Nietzsche αποδομεί την αρχή της ταυτότητας, βλ. DE MAN, *ό.π.*, σσ. 119-131 και KOFMAN Sarah, *Nietzsche et la scène philosophique / O Nietzsche και η φιλοσοφική σκηνή*, σσ. 137-163.

τητας την ίδια στιγμή που της αρνείται οποιαδήποτε επαρκή δικαιολόγηση. Πρόκειται για μια όψη της αποδόμησης που πολλοί δυσκολεύονται να καταλάβουν και να αποδεχτούν.

Τρίτον, η αποδόμηση αντιστρέφει την ιεραρχική αντίθεση του αιτιακού σχήματος. Η διάκριση μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος μετατρέπει την αιτία σε καταγωγή, λογικά και χρονικά προγενέστερη. Το αποτέλεσμα είναι υστερογενές, δευτερεύον, εξαρτημένο από την αιτία. Χωρίς να διερευνήσουμε τους λόγους που επιβάλλουν αυτή την ιεράρχηση ή τις συνέπειές της, περιοριζόμαστε να σημειώσουμε ότι η αποδόμηση, δουλεύοντας στο πλαίσιο αυτής της αντίθεσης, διαταράσσει την ιεραρχία προκαλώντας ανταλλαγή ιδιοτήτων. Αν το αποτέλεσμα είναι αυτό που κάνει την αιτία να γίνει αιτία, τότε θα πρέπει να χειριστούμε ως καταγωγή το αποτέλεσμα και όχι την αιτία. Δείχνοντας ότι η ίδια επιχειρηματολογία που αναδεικνύει την αιτία μπορεί να χρησιμοποιηθεί προς όφελος και του αποτελέσματος, αποκαλύπτουμε και αποσυναρμολογούμε τον ρητορικό χειρισμό που ευθύνεται για την ιεράρχηση των στοιχείων και προκαλούμε μια σημαντική μετατόπιση. Αν ούτε η αιτία ούτε το αποτέλεσμα δεν μπορεί καταλάβει τη θέση της καταγωγής, τότε η καταγωγή δεν είναι πλέον καταγωγική· χάνει τα μεταφυσικά της πλεονεκτήματα. Μια μη καταγωγική καταγωγή είναι μια «έννοια» που δεν μπορεί να αφομοιωθεί στο προηγούμενο σύστημα και κατά συνέπεια το αποσυντονίζει.

Το ντισεικό παράδειγμα θέτει μια σειρά από προβλήματα, αλλά προς το παρόν μπορεί να χρησιμεύσει ως ένα σοβαρό δείγμα των γενικότερων διαδικασιών που συναντάμε στο έργο του Jacques Derrida. Τα γραπτά του Derrida καταπιάνονται με μια

σειρά από άλλα κείμενα, ως επί το πλείστον των μεγάλων φιλοσόφων, αλλά και άλλων: Πλάτωνα (*La Dissémination* / *Η διασπορά*), Rousseau (*De la grammatologie* / *Περί γραμματολογίας*), Kant («*Économimésis*» / «*Οικονομίμησις*», *La Vérité en peinture* / *Η αλήθεια στη ζωγραφική*), Hegel (*Περιθώρια*, *Glas*), Husserl (*L'Origine de la Géométrie* / *Η προέλευση της γεωμετρίας*, *La Voix et le Phénomène* / *Η φωνή και το φαινόμενο*, *Περιθώρια*), Heidegger (*Περιθώρια*), Freud (*L'Écriture et la différence* / *Η γραφή και η διαφορά*, *Η καρτ-ποστάλ*), Mallarmé (*Η διασπορά*), Saussure (*Περί γραμματολογίας*), Genet (*Glas*), Lévi-Strauss (*Η γραφή και η διαφορά*, *Περί γραμματολογίας*), Austin (*Περιθώρια*). Οι περισσότερες από αυτές τις συναντήσεις αναδεικνύουν την ενασχόλησή του με ένα πρόβλημα το οποίο θίγει εν συντομία στην «*Πλάτωνος φαρμακεία*» («*La Pharmacie de Platon*»): γράφοντας φιλοσοφία, ο Πλάτων καταδικάζει τη γραφή. Γιατί;

Ποιος νόμος διέπει αυτή την «αντίφαση», αυτή την αντίθεση προς εαυτόν του λεγομένου κατά της γραφής, του λεγομένου που από τη στιγμή που γράφεται λέγεται κατά του ίδιου του εαυτού του, που γράφει την ταυτότητά του προς εαυτόν σε *αντίθεση* με αυτό το βάθος πεδίου και ανασύρει την ιδιότητά του *από* αυτό το βάθος πεδίου που συνιστά η γραφή; Αυτή η «αντίφαση», που δεν είναι άλλη από τη σχέση προς εαυτόν του λεγομένου καθόσον αντιτίθεται προς τη γραφή [...], αυτή η αντίφαση δεν είναι ένα τυχαίο ενδεχόμενο (*Η διασπορά*, σ. 197 / *Πλάτωνος φαρμακεία*, σ. 214).

Ο φιλοσοφικός λόγος ορίζεται κατ' αντίθεση προς τη γραφή, άρα κατ' αντίθεση προς τον εαυτό του, αλλά αυτή η αυτο-διαίρεση ή αυτο-αντίθεση δεν είναι, σύμφωνα με τον Derrida, ένα λά-

θος ή ένα ατύχημα που συμβαίνει κατά διαστήματα στα φιλοσοφικά κείμενα. Είναι μια δομική ιδιότητα του ίδιου του λόγου.

Γιατί θα πρέπει να συμβαίνει κάτι τέτοιο; Ως σημείο εκκίνησης της ανάλυσης του Derrida ο ισχυρισμός αυτός θέτει αρκετά προβλήματα. Γιατί θα πρέπει η φιλοσοφία να αντιστέκεται στην ιδέα ότι αποτελεί ένα είδος γραφής; Γιατί θα πρέπει το ζήτημα της υπόστασης της γραφής να είναι τόσο σπουδαίο; Για να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα πρέπει να καλύψουμε ένα σημαντικό πεδίο.

Στο χώρο της θεωρίας της λογοτεχνίας, η αποδόμηση συχνά κατηγορείται για τον απροσπέλαστο χαρακτήρα της και τη μηχανιστική ή μηδενιστική διάστασή της, ενώ έχει προκαλέσει περισσότερες αντιδράσεις από οποιαδήποτε άλλη κριτική σχολή. Δεν παύει, ωστόσο, να θέτει σημαντικά ζητήματα σχετικά με τη σύγχρονη θεωρία και κριτική και να αποτελεί βασική πηγή ανανέωσής τους.

Ο J. Culler στο βιβλίο αυτό προσεγγίζει αρχικά την αποδόμηση μέσα από ερωτήματα που εγείρουν η ψυχαναλυτική, η φεμινιστική και η αναγνωστική κριτική. Στη συνέχεια προχωρά σε μια συστηματική ανάλυσή της, μελετώντας κείμενα του Jacques Derrida και επισημαίνοντας την επίδρασή τους στις έννοιες και τις μεθόδους με τις οποίες δουλεύουν οι λογοτεχνικοί κριτικοί. Τέλος, αναφέρεται στα επιτεύγματα της αμερικανικής αποδομητικής κριτικής και ασχολείται επιστομένως με το έργο του Paul de Man.

Η *Αποδόμηση* αποτελεί ταυτόχρονα μια συνθετική προσέγγιση της σκέψης του Derrida και μια ανάλυση της προβληματικής σχέσης ανάμεσα στα φιλοσοφικά κείμενά του και στο έργο των λογοτεχνικών κριτικών.

Ο **Jonathan Culler** είναι Καθηγητής Αγγλικής και Συγκριτικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Cornell.

ISBN 960-375-975-9

Πίνακας εξώφυλλου: HANS VON MARÉES,
Διπλή προσωπογραφία Marées/Lenbach (1863)

ΒΟΗΘ ΚΩΔ. ΜΗΧΡΗΣ 3975